

Graffiti terras Mima © Cyrus Pâques

CULTURELE DEELNAME BECIJFERD EN BESPROKEN

Casestudie: het centrale deel van de kanaalzone

Hoe benaderen we en maken we de stad, vertrekkende van de culturele praktijken van de Brusselaars? Wat houden deze culturele praktijken in? Wat drijft de mensen en wat houdt ze tegen? Perspective heeft in samenwerking met de universiteiten van Luik en Gent in 2019-2020 een uitgebreide studie uitgevoerd in de kanaalzone om de trends en de dynamiek van de toegang tot, de uitsluiting van, de productie van en de deelname aan culturele activiteiten in vijf Brusselse wijken in kaart te brengen. De belangrijkste doelstellingen van dit onderzoek waren de identificatie van de factoren die deze culturele praktijken beïnvloeden en de betekenis die mensen eraan geven.

Culturele praktijken, een uitdaging in de ruimtelijke planning

Door in te spelen op persoonlijke, familiale en sociale behoeften en gemeenschapsbehoeften dragen culturele praktijken bij tot het dagelijks welzijn van vele mensen. Het aanbod en de toegankelijkheid van culturele of sociaal-culturele activiteiten kan de levenskwaliteit van de bewoners verbeteren en tegelijkertijd bijdragen aan de revitalisering van de wijken en de bevordering van de samenhang. In dit verband is kennis van deze praktijken, behoeften, motivaties of belemmeringen een belangrijk punt bij de vaststelling en tenuitvoerlegging van een samenhangend beleid op het gebied van ruimtelijke ordening, zeker op de schaal van het wijkleven.

ABOUT.brussels #03

Januari 2021

Opgesteld door:

Jan FERWERDA (UGENT), Elsa MESCOLI (ULIÈGE) en Elisa DONDERS (Perspective),
Veronica PEZZUTI (Perspective)

Voor meer informatie:

www.perspective.brussels

Naamsestraat 59 - 1000 Brussel.

Een veelzijdig gebied en een heterogene bevolking

KAART 1 Centrum van de Kanaalzone

Dit onderzoek werd uitgevoerd in vijf Brusselse wijken, met name: Historisch Molenbeek, Havenwijk, Weststation, Oud Laken Oost- en Noordwijk. Dit gebied is geëvolueerd doorheen fases van industrialisatie, migratie en creatieve vernieuwing. Al deze dynamieken hebben deze ruimte gevormd tot een plek met een rijke sociale, culturele diversiteit en een diverse bevolking.

De kanaalzone onderscheidt zich door een sterke aanwezigheid van industrieel - en havenerfgoed dat vandaag de dag zichtbaar is in de historische gebouwen, de economische sectoren in het Vergotiedok, en de pakhuizen en werkplaatsen waar ooit ambachtelijke activiteiten plaatsvonden. Het gebied omvat verschillende ruimtelijke barrières, een groot braakliggend terrein en weginfrastructuur die de verschillende wijken van elkaar, en van het kanaal, scheiden en wordt gekenmerkt door een zekere monofunctionaliteit, naast zeer gemengde en dense woonwijken. Het omvat daarenboven een grote rijkdom aan culturele en sociaal-culturele instellingen, verenigingen en initiatieven.

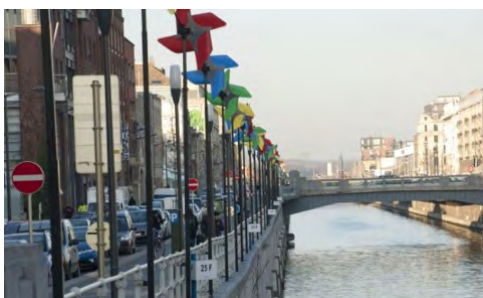
Naast culturele diversiteit wordt het gebied ook gekenmerkt door ongelijkheden en een algemeen gebrek aan toegang tot de dominante culturele instellingen. In een gebied waar verschillende invloeden op elkaar inwerken, is de vraag gerezen hoe men ontmoetingen kan bevorderen en hoe men drempels voor culturele participatie kan identificeren en overwinnen. De combinatie van kwantitatief en kwalitatief onderzoek maakte het mogelijk om de complexiteit van de culturele uitdagingen in de onderzochte wijken te begrijpen.

METHODOLOGIE

Het **kwantitatief onderzoek** werd uitgevoerd door het CuDOS-onderzoekscentrum van de Universiteit Gent. Via enquêtes op straat met passanten en bewoners (+18) werden 637 antwoorden verzameld overheen de vijf buurten. De steekproef is representatief volgens geslacht, leeftijd en etniciteit. Met betrekking tot de etnische afkomst geeft het onderzoek de nationaliteit van de ouders of grootouders aan. Deze indicator geeft het best de diversiteit van het studiegebied weer.

Het **kwalitatieve onderzoek** werd uitgevoerd door CEDEM aan de Universiteit van Luik. De gebruikte technieken zijn: Participerende observatie en semigestructureerde interviews. De transcripties en visuele representaties van de gegevens vormen een diepgaande beschrijving van de manier waarop cultuur in de wijk wordt beoefend en wat dit betekent voor de deelnemers en vertegenwoordigers van culturele instellingen.

De studie beschrijft de ideaaltypische voorstellingen gebaseerd op de socio-demografische kenmerken die het meest overeenkomen met respectievelijk: de amateurkunstenaar, de receptieve cultuurparticipatie, en participant in het verenigingsleven. De kwalitatieve gegevens nuanceren deze voorstellingen enigszins.

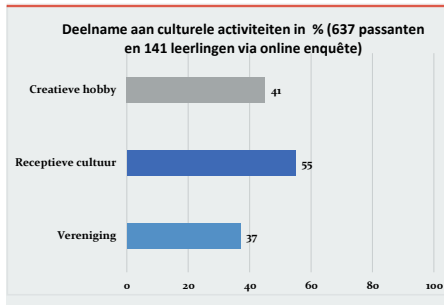
↑ Uitzicht op de molens van het kanaal © ULiège

↑ Citroën kanaal © ULiège

Belangrijkste in kaart gebrachte culturele praktijken en deelnemersprofielen

GRAFIEK 1 Culturele activiteiten

In het kader van het gepresenteerde werk werd het begrip cultuur in de breedst mogelijke zin gedefinieerd. Het omvat zowel informele creatieve praktijken als het algemene culturele aanbod dat in deze wijken aanwezig is.

Creatieve cultuur - een ruimte voor ontmoeting

41% van de respondenten heeft een creatieve hobby. Dit percentage ligt aanzienlijk hoger dan in Vlaanderen [Lievens, J., Siongers, J., & Waeye, H. (2015)]. De meest populaire activiteiten zijn handwerken (16%), beeldende kunst (16%), muziek maken (13%) en creatief schrijven (12%). Voor jongeren (jonger dan 18 jaar) is het creatieve engagement nog groter en verschuiven specifieke interesses zich meer naar creatief schrijven en dansen, naast beeldende kunst en muziek. Anderzijds is de betrokkenheid van jongeren veel lager dan die van volwassenen als het gaat om handwerken.

Hoewel creatieve activiteiten vooral thuis uitgevoerd worden, is de vraag naar ondersteuning bij de organisatie van creatieve hobby's toch groot. Kwalitatief onderzoek toont ook het belang aan van creatieve cultuur als alternatieve mogelijkheid voor ontmoeting naast bijvoorbeeld school en gezin.

>> Amateurkunstenaars zijn (meestal) vrouwen, hoogopgeleid en jong. Creatieve participatie is niet afhankelijk van iemands etnische afkomst of economische situatie. De meeste amateurkunstenaars beoefenen hun hobby in en rond het huis waar ze wonen, binnen en buiten het netwerk van familieleden en kennissen. Slechts een minderheid wordt bij de beoefening van hun hobby ondersteund door een club, academie of andere organisatie.

↑ Workshop 2020 Molenwest ©ULiège

↑ Wijkatelier 2019 Sint-Jans-Molenbeek
© Lise Dheedene

Het kwalitatieve onderzoek onderstreept het belang van creatieve mogelijkheden in de wijken als alternatief voor een passieve culturele ervaring. Eerder dan culturele consumptie wordt er vertrouwd op de kracht van culturele co-constructie. Op die manier is het aan de mensen zelf -het gaat hier over een breed palet aan sociaal-culturele profielen- om deel te nemen aan de opbouw van de voorgestelde culturele inhoud, alsook het op gang brengen van solidariteitsprocessen in de wijk en de ontplooiing van burgerschap.

“In deze [openbare culturele ruimte] groeten we elkaar en praten we met elkaar ... [...] er zijn burens die elkaar ontdekken.”

David, gesprek, 27/01/2020

Onder **creatieve cultuur** begrijpt men hier het geheel van manuele, artistieke, ambachtelijke of andere activiteiten, waarbij een beroep gedaan wordt op de creativiteit en persoonlijke expressie van degenen die ze beoefenen met het oog op ontspanning of vermaak, als hobby of tijdverdrijf.

Volledige studie - resultaten, onderzoek, rapporten:
perspective.brussels/nl/nieuws/onderzoek-naar-culturele-patronen-en-dynamieken-5-brusselse-wijken-0

Receptieve cultuur – een kwestie van inhoud

De participatie aan receptieve cultuur is relatief hoog: 55% heeft de afgelopen zes maanden deelgenomen aan artistieke activiteiten of erfgoedactiviteiten. Hierbij moet opgemerkt worden dat dit cijfer over het algemeen hoog is in stedelijke contexten waar een groot aantal culturele activiteiten plaatsvindt.

Dat de legitieme 'passieve' cultuur niet bij iedereen gehoor vindt heeft volgens de observaties in het veld te maken met de inhoud van datgene wat verteld wordt en het gebrek aan inspraak daarover. De vraag daarbij is of alle gebruikers van de wijk zichzelf wel herkennen in de voorstellingen. Via graduele toenaderingen op thematisch en vormelijk vlak kunnen bruggen ontstaan. Het winnen van vertrouwen, het duiden en contextualiseren van kunst is daarbij van belang.

Het gebrek aan belangstelling van sommige bewoners om deel te nemen aan de voorgestelde activiteiten zou dus verband houden met de kloof in de culturele inhoud tussen de ervaringen in de buurt, de prioriteiten van de bewoners en de voorstellingen.

>>De receptieve cultuurparticipanten zijn vaker hoog opgeleid, van Belgische herkomst en Nederlands- en/of Franstalig. In de steekproef zijn het de occasionele passanten, die dus buiten de perimeter wonen, die de hoogste graad vertonen van participatie aan kunst en erfgoed (66%)

Volgens de vaststellingen op het terrein is het feit dat de institutionele 'passieve' cultuur niet gewaardeerd wordt, gekoppeld aan de gepresenteerde inhoud en het gebrek aan betrokkenheid bij de invulling van deze inhoud. De vraag is of de bewoners van de wijk zich herkennen in de voorstellingen. Op thematisch en organisatorisch niveau kan men door middel van geleidelijke stappen bruggen slaan. Het vertrouwen winnen door bijvoorbeeld kennismakingsprocessen is van fundamenteel belang om de herbestemming van de inhoud mogelijk te maken.

Het verenigingsleven – zowel sociaal als cultureel engagement

37% van de respondenten is lid van een vereniging of neemt actief deel aan de activiteiten van een steunvereniging, sociale actiegroep, buurtvereniging enz.

>> Actieve deelnemers aan het verenigingsleven zijn vaker hoog opgeleid en niet-gelovig. Het verenigingsleven is voor deze maat samengesteld op basis van vooral 'seculiere' netwerken en groepen. Mogelijks zijn de moslims en christenen in de perimeter geëngageerd in andere type verenigingen met een religieus karakter die niet zijn opgenomen in deze studie.

Er is een duidelijke link tussen het-sociale- verenigingsleven en het culturele aanbod. Via de sociale organisaties in de buurten vindt een deel van de culturele organisaties haar publiek. Omgekeerd vormen culturele activiteiten vaak de kortste weg om als burger een figuurlijke steen in de buurt te verleggen. Toch is er nog ruimte voor een groter bereik. Derhalve wordt de betrokkenheid van de burgers, zowel op sociaal als op cultureel vlak, vaak gecombineerd. En gaat het om uiteenlopende profielen van individuen op het spectrum van religieus tot seculier.

Receptieve cultuurdeelname verwijst hier naar alle activiteiten zoals tentoonstellingen, conferenties, bezoeken en ontmoetingen die aan een publiek voorgesteld worden met het oog op ontspanning of vermaak.

"Het zijn allemaal ongelooflijke levensverhalen, [...] Ze zijn gerelateerd aan het huidige leven en de hedendaagse bekommernissen. Als men de mensen wil boeien, moet men weten waar ze vandaan komen, wat hen interesseert.

RP8, gesprek, 12/12/2019

Het **verenigingsleven** wordt hier opgevat als het geheel van ontmoetingen en activiteiten die al dan niet via verenigingen of informele groepen tussen mensen georganiseerd worden met het doel culturele, sociale of andere gemeenschappelijke activiteiten te ontplooiën of gemeenschappelijke belangen te behartigen.

Drempels voor culturele participatie

Drempels kunnen praktisch, persoonlijk of zelfs sociaal zijn. Om een meer inclusief cultureel aanbod te creëren, moet rekening gehouden worden met de meest voorkomende redenen voor niet-deelname. De drempels ten aanzien van participatie zijn niet voor iedereen gelijk, maar veranderen naargelang de sociale, culturele en economische achtergrond van de (non) participanten. De meest voorkomende drempels hebben te maken met tijd (40%), de prijs (28%), interesse (29%), en kennis/informatie (28%) (Tabel 1).

Belangrijkste drempels

- 40%** → tijd
- 29%** → interesse
- 28%** → financieel
- 28%** → gebrek aan informatie

Vaak praktische drempels voor kwetsbare groepen

Veel drempels hangen samen met economische deprivatie (zie tabel). Opvallend is dat deze groep vooral praktische drempels ervaart, die sociaal, fysiek, financieel of cognitief van aard zijn, terwijl de interesse drempel voor deze categorie net lager ligt. Deze resultaten suggereren dat, om de drempels te verlagen waarmee mensen in precaire omstandigheden te maken krijgen, meer nodig is dan louter een verlaging van de prijs.

Soms symbolisch karakter

Tot slot wijst het kwantitatieve onderzoek op het bestaan van symbolische drempels die verband houden met het ongemak dat wordt gevoeld tijdens bepaalde voorstellingen waarbij naaktheid wordt getoond, alcohol wordt geschonken of godsdienst wordt bespot. De aanwezigheid van deze elementen kan ertoe leiden dat sommige mensen niet deelnemen aan bepaalde activiteiten binnen het culturele aanbod. Het etnografische luik geeft echter aan dat het ongemak voornamelijk veroorzaakt wordt door de angst om beoordeeld of gestigmatiseerd te worden op basis van afkomst of identiteit. Het is belangrijk dat het culturele aanbod zich bewust is van deze gevoeligheden.

"Het vertrouwen dat opgebouwd is, is super belangrijk. De mensen in de buurt zijn achterdochtig. Men moet dus vertrouwen opbouwen."

RP9, gesprek, 17/12/2019

Volgens de observaties kunnen deze symbolische grenzen echter overwonnen worden door ontmoeting, het scheppen van vertrouwen en door -in bepaalde gevallen- homogene groepen samen te brengen. Door het creëren van een veilige en comfortabele omgeving, en duidingsmomenten die anticiperen op bepaalde thema's, kan veel ongemak vermeden worden.

Het belang van opleidingsniveau, taal en genderrollen

Sommige groepen vinden de weg naar het culturele aanbod niet zo gemakkelijk als andere. Kwantitatief onderzoek toont aan dat laagst geschoolden systematisch het minst deelnemen aan culturele activiteiten. In vergelijking met hoger opgeleiden geeft deze groep vaker een taalbarrière (7%) aan als reden voor niet-deelname aan culturele activiteiten. Het is dus belangrijk om ervoor te zorgen dat de inhoud begrijpelijk is voor de specifieke doelgroepen.

"Het is leuk om geïnteresseerd te zijn in de culturele praktijken van deze wijken. Ze zijn namelijk heel divers. Er is heel veel potentieel. En via cultuur en kunst kan men zichzelf uitdrukken."

Notities op het terrein, 13/12/2019

Tot slot blijkt uit het kwalitatieve onderzoek ook dat tijdgebrek verband houdt met de verschillende genderrollen in de wijk. De organisatie van activiteiten en voorstellingen gedurende de dag is een manier om vooral vrouwen en moeders erbij te betrekken.

Tabel 1 Sociale situaties die het meest onderhevig zijn aan de verschillende drempels

Financiële drempel	Fysieke drempel	Interesse-drempel	Tijds-drempel	Kennis-drempel	Sociale drempel	Taal-drempel
Ongunstige economische situatie	Ongunstige economische situatie	Gunstige economische situatie	Actieve bevolking	Ongunstige economische situatie	Ongunstige economische situatie	Laag opleidingsniveau
	Vrouwen	werkgever			Vrouwen	
	65+	45-64 jaar				
		Studenten				

Behoeftte aan geschikte, veilige en toegankelijke ruimtes

Aan het einde van het onderzoek werd de respondenten gevraagd hun mening te geven over de recreatieve mogelijkheden in hun buurt. Hun antwoorden stonden vooral in het teken van thema's als cultuur, groene ruimtes en sportfaciliteiten.

Vanuit ruimtelijke invalshoek, toont de studie aan dat het aanbieden van geschikte en uitnodigende voorzieningen en ruimtes die de behoeften van de deelnemers respecteren (divers wat betreft geslacht, leeftijd, sociaal-culturele achtergronden enz.) de culturele participatie zou bevorderen, onder andere door de deelnemers in staat te stellen zich te uiten in een open en niet-oordelende omgeving die een positieve ervaring zou creëren. Dergelijke ruimtes kunnen bijvoorbeeld een nuttige en interessante omgeving bieden voor vrouwen, van wie sommigen de voorkeur geven aan het beoefenen van hun activiteiten in homogene groepen.

Tegelijkertijd bracht de analyse een vraag naar veiligere en meer toegankelijke ruimtes aan het licht, vooral voor jongeren.

↑ Culturele communicatie
◦ ULiège

↑ Culturele communicatie
Tijdelijk ◦ ULiège

↑ Jongeren op de Materialenkaai
◦ perspective.brussels /
Cyrus Pâques

"Voor jongeren zijn er niet genoeg parken en activiteiten meer en dat is echt een grote bron van zorgen."

Passantenenquête 02/2020

Vrije ruimtes om het gevoel van isolement in een moeilijke omgeving aan te pakken

Veel van de bewoners in de bestudeerde wijken zitten geprangd in een moeilijke omgeving. Er is sprake van een moeilijke verhouding met instituties zoals scholen en de media die vaak negatief berichten over de wijk. Denk maar aan de negatieve connotaties bij het woord: 'Molenbeek'. De nood aan vrije ruimtes is een reactie op deze ervaring van insluiting. Via cultuur, en meer bepaald co-creatie, worden alternatieve paden naar eigenwaarde ontgonnen. Dit soort plekken zorgt voor de zuurstof in een omgeving die voor velen (te) weinig kansen biedt.

Cocreatie, een manier om culturele participatie te bevorderen

Het kwalitatief onderzoek toont duidelijk aan dat cocreatie de participatie bevordert. Hier liggen dus kansen voor bestaande of nieuwe culturele organisaties in de verschillende wijken. Zij zullen er extra baat bij hebben als ze de deelnemers (blijven) beschouwen als actieve producenten (en niet alleen als consumenten) van cultuur, door hen tot medemakers van culturele inhoud te maken, de creatieve dimensie van culturele participatie te versterken en de bijdrage en interesses van elk individu te waarderen.

"Het is geweldig, we hebben veel geleerd, het is een nieuwe ontdekking. [...] Ik voel me thuis, het is mijn tweede thuis."

Deelnemer, notities op het terrein,
18/12/2019

"We doen geen dingen voor hen, maar met hen. [...] de inwoners zijn geïnformeerd, uitgerust en hebben verantwoordelijkheidsgevoel ..."

Bestuurder van een vereniging,
documentaire bekeken op 22/4/2020

Het belang van de integratie van culturele dynamiek in de ruimtelijke ordening

Cultuur en deelname aan cultuur verenigt mensen, zeker op wijkniveau. Momenteel lopen er meer dan 100 publieke en privé projecten in Brussel, die zowel de stedelijke morfologie van de wijken als de bevolking zullen veranderen. In dit opzicht verdient cultuur des te meer aandacht en dient men de integratie ervan te voorzien in de huidige en toekomstige programma's voor stadsontwikkeling.

↑ Artistieke interventie, Festival Kanal
© 2012 perspective.brussels / Elisa Donders

Door de verschillende factoren die van invloed zijn op de culturele praktijken in kaart te brengen heeft de studie meer inzicht gegeven aan de betekenis die mensen geven aan deze activiteiten in de bestudeerde wijken. De resultaten van de studie tonen aan dat het noodzakelijk is structurele participatiemogelijkheden te creëren waarbij bewoners effectief worden betrokken. Een meer inclusieve en pluralistische benadering van cultuur zou het werk van de betrokken wijkorganisaties kunnen vergemakkelijken.

Gezien het belang van de integratie van de culturele dynamiek in de ruimtelijke ordening zullen de politieke besluitvormers en de culturele sector, of zelfs de verenigingen, waarschijnlijk samenwerken om het gevoel van welzijn en verbondenheid van de bevolking te verbeteren, en de eerbiediging van de waarden van de samenleving en de samenhang binnen de wijken te bevorderen.

BRONNEN

Bourdieu, P. (1984). *Distinction: A social critique of the judgement of taste*. Harvard university press.

Carpenter, J., & Lees, L. (1995). Gentrification in New York, London and Paris: An international comparison. *International Journal of Urban and Regional Research*, 19(2), 286-303.

Chemetoff, A, & Maillard, S. (2014). Plan-canal / Kanaalplan. ATO.

Cicchelli, V., Octobre, S., & Riegel, V. (2016). After the Omnivore, the Cosmopolitan Amateur: Reflections about Aesthetic Cosmopolitanism. *Global Studies Journal*, 9(1).

Devroe, E., & Ponsaers, P. (2016). Radicalisering in Molenbeek. *Studies*, 42.

Hanquinet, L., Savage, M., & Callier, L. (2012). Elaborating Bourdieu's field analysis in urban studies: Cultural dynamics in Brussels. *Urban Geography*, 33(4), 508-529.

Kesteloot, C., Meert, H., Mistiaen, P., Savenberg, S., & Van der Haegen, H. (1997). De geografische dimensie van de dualisering in de maatschappij. Overlevingsstrategieën in twee Brusselse wijken. Brussel: FWTC.

Rouyet, Y. (2014). Rock the canal! A history of cultural life in the canal area of Brussels. *Brussels Studies*. La Revue Scientifique Électronique Pour Les Recherches Sur Bruxelles/Het Elektronisch Wetenschappelijk Tijdschrift Voor Onderzoek over Brussel/The e-Journal for Academic Research on Brussels.

Lievens, J., Siongers, J., & Waeye, H. (2015). Participatie in Vlaanderen 1 Basisgegevens en kerncijfers van de Participatiesurvey 2014. Acco.

Van Steen, A., & Lievens, J. (2011). Geen goesting: Over drempels en percepties van kunstparticipatie. In *Participatie in Vlaanderen 2: Eerste analyses van de participatiesurvey 2009* (pp. 307-346). Acco.

Wiard, V., & Pereira, F. H. (2019). Bad neighborhoods in a good city? Space, place and Brussels' online news. *Journalism Studies*, 20(5), 649-674.

Willekens, M., & Lievens, J. (2016). Who participates and how much? Explaining non-attendance and the frequency of attending arts and heritage activities. *Poetics*, 56, 50-63.

Verantwoordelijke uitgever

Gert NYS, Adjunct-directeur-generaal
van perspective.brussels
Naamsestraat 59 - 1000 Brussel.

De hier gepresenteerde resultaten zijn slechts ter informatie. Ze hebben geen juridisch karakter.

De inhoud van deze publicatie overnemen is toegestaan met bronvermelding - © 2021 perspective.brussels